

ศึกษาบทบาทการจัดการสุขภาพชุมชนแบบบูรณาการของโรงพยาบาล
ส่งเสริมสุขภาพตำบลบ้านบ่อทราย อำเภอป่าพะยอม จังหวัดพัทลุง
A STUDY ON THE ROLE FOR MANAGEMENT OF INTEGRAL
COMMUNITY HEALTH IN BANBOSAI HEALTH PROMOTING HOSPITAL,
PAPAYOM DISTRICT, PATTHALUNG PROVINCE

พรทิพย์ ถาวรนุรักษ์
สมบูรณ์ บุญฤทธิ์

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครศรีธรรมราช

สมเกียรติ ตันสกุล

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตศรีธรรมมาโคกราช

บทคัดย่อ

การศึกษาวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ 1) เพื่อศึกษาบทบาทการจัดการสุขภาพชุมชนแบบบูรณาการของโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบลบ้านบ่อทราย อำเภอป่าพะยอม จังหวัดพัทลุง และ 2) เพื่อศึกษาแนวทางในการพัฒนาบทบาทการจัดการสุขภาพชุมชนแบบบูรณาการของโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบลบ้านบ่อทราย อำเภอป่าพะยอม จังหวัดพัทลุงโดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) เก็บรวบรวมข้อมูลจากกลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลัก (Key Informant) จำนวน 27 คน โดยการกำหนดกลุ่มผู้ให้ข้อมูลแบบเจาะจง จำนวน 22 คน ซึ่งประกอบด้วยผู้อำนวยการโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบลบ้านบ่อทราย อาสาสมัครสาธารณสุข (อสม.) ผู้นำชุมชน พระสงฆ์ ครูกลุ่มชมรมผู้สูงอายุและเลือกกลุ่มผู้ให้ข้อมูลแบบบังเอิญ จำนวน 5 คน ซึ่งเป็นประชาชนผู้มารับบริการที่รพ.สต.บ้านบ่อทราย อำเภอป่าพะยอม จังหวัดพัทลุง เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย คือ แบบสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้าง เครื่องบันทึกเสียงและเอกสารรายงานที่เกี่ยวข้อง วิเคราะห์ข้อมูลโดยการวิเคราะห์เนื้อหา (Content analysis) บทบาทการจัดการสุขภาพชุมชนแบบบูรณาการของโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบลบ้านบ่อทราย อำเภอป่าพะยอม จังหวัดพัทลุง มี 5 ด้าน คือ 1) บทบาทด้านการส่งเสริมสุขภาพ โดยมีการส่งเสริมให้ประชาชนออกกำลังกายและกินอาหารที่เป็นประโยชน์ต่อสุขภาพ โดยใช้หลักการปฏิบัติคือ 3 อ. 2 ส. และมีการส่งเสริมให้ประชาชนเข้าวัดปฏิบัติธรรมทาง จัดทำปันโตสุขภาพ ลดอาหารที่มีรสหวาน มัน และเค็ม มีกิจกรรมปฏิบัติธรรมโดยบูรณาการกับภาคส่วนต่างๆในพื้นที่ 2) บทบาทด้านการป้องกันและการควบคุมโรคมีการดำเนินการ โดยการป้องกันก่อนเกิดโรค และควบคุมหลังเกิดโรค ซึ่งมีการทำงานบูรณาการกับภาคีเครือข่ายอสม. เป็นแกนหลักในการประสานกับชุมชน และยังมีหน่วยสอบสวนโรคเคลื่อนที่เร็วหรือทีม SRRT

เป็นหน่วยปฏิบัติการในพื้นที่3) บทบาทด้านการรักษาพยาบาลนั้นรพ.สต.บ้านบ่อทราย มีการรักษาพยาบาลให้ผู้ป่วยเบื้องต้น โดยพยาบาลวิชาชีพ และมีระบบการส่งต่อผู้ป่วยกรณีฉุกเฉินไปยังโรงพยาบาลป่าพะยอม โดยมีการใช้บริการสายด่วน 1669 ซึ่งเป็นหน่วยบริการฉุกเฉินผ่านการอบรมในการรักษาพยาบาลเบื้องต้นมาเป็นอย่างดี 4) บทบาทด้านการฟื้นฟูสภาพได้มีการติดตามฟื้นฟูสุขภาพผู้ป่วยหลังได้รับการรักษาและมีทีม Care Giver ติดตามช่วยเหลือผู้ป่วยให้สามารถดำเนินชีวิตได้ตามศักยภาพทั้งด้านร่างกาย และ จิตใจและ 5) บทบาทด้านการคุ้มครองผู้บริโภคได้มีการสุ่มตรวจร้านค้าและอาหารริมทางโดยรพ.สต.ประสานกับสำนักงานสาธารณสุขอำเภอ และ อสม. และจัดอบรมผู้ประกอบการร้านค้า

คำสำคัญ: บทบาท, การจัดการสุขภาวะชุมชนแบบบูรณาการ, โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบล

Abstract

The research title on “A study on the role for management of integral community health in Banbosai health promoting, Papayom district, Patthalung proving” The objective were as follows; To study on the role for management of integral community health in Banbosai, Papayom district, Patthalung province and the guideline in development of role for management of integral community health in Banbosai, Papayom district, Patthalung province. This research is qualitative research, data collection from key informants for 27 persons purposive sampling was used for 22 persons which are composed of heads of Banbosai health promoting hospital, public health volunteers, community leaders, monks, teachers, aging groups, and accidental random sampling key informants for 5 persons; people who came as recipients at Banbosai health promoting hospital, Papayom district, Patthalung province. The instrument for data collection was questionnaire as semi –structure, tape recorder and documents, data analysis with content analysis. The findings according to objective can be summarized as follows. The role for management of integral community health in Banbosai, Papayom district, Patthalung province; there are five domains i.e. 1) The role on health promotion; there have promote on exercise of people and nutrition with main principles i.e. 3 A. 2 s. and to promote people for doing good in temple, nutrition food carrier, reduce of sweet good and salty, to have activity for Dhamma practice Project co-operated with others in the area. 2) The role on protection and control disease, there were procedure

protection before decease occurring and control after decease occurring which are co-operated with networking integration of public health volunteers as the main for community co-operation and decease investigative fast mobil unit (SRRT) team in the area. 3) The role in curative care of Banbosai health promoting hospital, there have a primary curation to patients by professional nurse and refer of emergency case to Papayom hospital with hot line 1669 which is the emergency service unit with good nursing care training in primary. 4) The role on rehabilitative care, there have followed the out patient after curation with care giver team, followed patients and helping for rehabilitation and can work properly and 5) The role on consumer protection; to be worked for random sampling of enterprising and food on foot path for checking by co – operation with district public health and village volunteers and training of enterprising.

Keywords: The Role, Management Of Integral Community Health, Thealth Promoting Hospital

บทนำ

นโยบายด้านสาธารณสุข ปี 2552 ในการปรับปรุงระบบบริการสาธารณสุขให้มีคุณภาพและประสิทธิภาพที่ดียิ่งขึ้น โดยการยกระดับสถานีอนามัยเป็นโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบล (รพ.สต.) และส่งเสริมบทบาทของท้องถิ่นให้เข้ามาร่วมผลิตบุคลากรสาธารณสุขเพื่อกลับไปทำงานในท้องถิ่น รวมถึงการพัฒนาบทบาท อสม.ให้มีศักยภาพมากยิ่งขึ้น ซึ่งได้รับการยอมรับจากบุคคลในแวดวงสาธารณสุขอย่างกว้างขวาง โดยเฉพาะนักวิชาการ และนักวิจัยระบบสาธารณสุข ตลอดจนผู้ปฏิบัติงานในโรงพยาบาลชุมชน สถานีอนามัย เพราะเห็นว่าการพัฒนา โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบล เป็นยุทธศาสตร์ที่สำคัญในการปฏิรูประบบสาธารณสุขหรือระบบสุขภาพ (นิธิวัธ เหมสัมปาน, 2555) เป็นระบบที่มีเป้าหมายเพื่อสนับสนุนให้เกิดการเรียนรู้ของคนในชุมชนในส่วนของที่เกี่ยวข้องกับสุขภาพะ เป็นการเรียนรู้อย่างต่อเนื่องเป็นวงจรไม่รู้จบ และเป็นการเรียนรู้ร่วมกันของผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องทุกฝ่าย ผ่านการปฏิบัติ (Interactive learning through action) โดยสร้างการมีส่วนร่วมและการเป็นภาคีเครือข่ายของสมาชิกและองค์กรกลุ่มต่าง ๆ ที่อยู่ในชุมชน เพื่อให้บรรลุเป้าหมายในการพึ่งตนเองด้านการดูแลสุขภาพชุมชน และการสร้าง ความเข้มแข็งให้องค์กรชุมชน รวมทั้งกลุ่มปฏิบัติการของประชาชนในชุมชนการจัดการสิ่งแวดล้อม วิธีการ ดำเนินชีวิต ตลอดจนปัจจัยที่กำหนดภาวะสุขภาพของประชาชน (ชนิษฐา นันทบุตร, 2553)

โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบลบ้านบ่อทรายมีความโดดเด่นและเป็นต้นแบบในด้านการจัดการแบบบูรณาการ สามารถดึงภาคส่วนต่าง ๆ ในชุมชน มาร่วมกันทำแผนสุขภาพและ

ให้ประเด็นสุขภาพเข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตของคนในชุมชน กระตุ้นการรวมกลุ่ม แลกเปลี่ยนเรียนรู้และทำกิจกรรมด้านสุขภาพร่วมกัน ทำให้เกิดความสำเร็จร่วมกัน เช่น ทำโครงการหมู่บ้านปรับเปลี่ยนพฤติกรรมลดโรค จนครบทั้ง 5 หมู่บ้านและเป็นต้นแบบ ร่วมกับโรงเรียนบ้านบ่อทรายจนได้รับรางวัลโรงเรียนส่งเสริมสุขภาพดีวิถีไทย ร่วมกับวัดโดนคาน เป็นวัดส่งเสริมสุขภาพนอกจากนั้นโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบลบ้านบ่อทรายยังมีจุดเด่น ในการสร้างบุคลากรเครือข่ายสุขภาพโดยเฉพาะอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) ที่เข้มแข็ง มีทักษะและความรู้ความสามารถในการทำหน้าที่ดูแลประชาชนในเขตรับผิดชอบ เป็นอย่างดี อาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้านของโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบลบ้านบ่อทรายได้รับการคัดเลือกให้เป็นอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้านดีเด่นระดับจังหวัด อย่างน้อยปีละ 1 คน มาเป็นโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบลที่มีผลงานโดดเด่นเป็นที่ยอมรับ ของชุมชน

ดังนั้น ผู้วิจัยเห็นว่าโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบลบ้านบ่อทราย เป็นโรงพยาบาล ส่งเสริมสุขภาพตำบลต้นแบบ ที่มีบทบาทในการจัดการสุขภาพของชุมชน ในการเฝ้าระวัง ส่งเสริมสุขภาพ การให้บริการและประชาสัมพันธ์ข่าวสารและกิจกรรมทางด้านสุขภาพอย่าง จริงจังจนประสบความสำเร็จอย่างมาก มีหน่วยงานและภาคีเครือข่าย มีการประสานงานเพื่อ บูรณาการการดำเนินงานด้วยกันเป็นอย่างดี เปิดพื้นที่ให้ประชาชนและภาคีเครือข่ายสุขภาพมี ส่วนร่วมในทุกกระบวนการของการดำเนินงาน มีกิจกรรมดำเนินงานด้านสุขภาพอย่างต่อเนื่อง และประโยชน์จากการศึกษาเรื่องนี้จะทำให้เห็นถึงบทบาทในการจัดการสุขภาพชุมชนแบบ บูรณาการของโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบลบ้านบ่อทราย ตลอดถึงได้ค้นหาแนวทางในการ พัฒนาบทบาทการจัดการสุขภาพชุมชนแบบบูรณาการของโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบล บ้านบ่อทราย อันจะเป็นประโยชน์ต่อการดำเนินงานด้านการจัดการสุขภาพชุมชนแบบบูรณา การของโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบลบ้านบ่อทรายและโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบล อื่น ๆ ต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาบทบาทการจัดการสุขภาพชุมชนแบบบูรณาการของโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบลบ้านบ่อทราย อำเภอป่าพะยอม จังหวัดพัทลุง
2. เพื่อศึกษาแนวทางในการพัฒนาบทบาทการจัดการสุขภาพชุมชนแบบบูรณาการของโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบลบ้านบ่อทราย อำเภอป่าพะยอม จังหวัดพัทลุง

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) มีการเก็บข้อมูลภาคสนามมาจากการสัมภาษณ์กลุ่มเป้าหมาย และผู้ที่เกี่ยวข้องหรือหน่วยงานโดยตรงเป็นการเก็บรวบรวมข้อมูลผู้วิจัยได้เก็บรวบรวมข้อมูล

จากการสัมภาษณ์แบบเชิงลึก (In-depth Interview) โดยเก็บข้อมูลจากผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) ได้แก่พระสงฆ์ในอำเภอป่าพะยอมผู้อำนวยการโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพเจ้าหน้าที่ของโรงพยาบาลและอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้านอำเภอป่าพะยอม จังหวัดพัทลุง นำเสนอผลการวิจัยและข้อเสนอแนะที่ได้จากการศึกษาวิจัย

ผลการวิจัย

1. บทบาทการจัดการสุขภาพชุมชนแบบบูรณาการของโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบลบ้านบ่อทราย อำเภอป่าพะยอม จังหวัดพัทลุง มี 5 ด้าน คือ 1) บทบาทด้านการส่งเสริมสุขภาพ โดยมีการส่งเสริมให้ประชาชนออกกำลังกายและกินอาหารที่เป็นประโยชน์ต่อสุขภาพ โดยใช้หลักการปฏิบัติคือ คือ 3 อ. 2 ส. และมีการส่งเสริมให้ประชาชนเข้าวัดปฏิบัติธรรมทางจัดทำปิ่นโตสุขภาพ ลดอาหารที่มีรสหวาน มัน และเค็ม มีกิจกรรมปฏิบัติธรรมโดยบูรณาการกับภาคส่วนต่าง ๆ ในพื้นที่ 2) บทบาทด้านการป้องกันและการควบคุมโรคมีการดำเนินการ โดยการป้องกันก่อนเกิดโรค และควบคุมหลังเกิดโรค ซึ่งมีการทำงานบูรณาการกับภาคีเครือข่ายมือสม. และยังมีหน่วยสอบสวนโรคเคลื่อนที่เร็วหรือทีม SRRT เป็นหน่วยปฏิบัติการในพื้นที่ 3) บทบาทด้านการรักษาพยาบาลนั้น รพ.สต.บ้านบ่อทราย มีการรักษาพยาบาลให้ผู้ป่วยเบื้องต้นโดยพยาบาลวิชาชีพ และมีระบบการส่งต่อผู้ป่วยกรณีฉุกเฉินไปยังโรงพยาบาลป่าพะยอม โดยมีการใช้บริการสายด่วน 1669 ซึ่งเป็นหน่วยบริการฉุกเฉิน ผ่านการอบรมในการรักษาพยาบาลเบื้องต้นมาเป็นอย่างดี 4) บทบาทด้านการฟื้นฟูสุขภาพได้มีการติดตามฟื้นฟูสุขภาพผู้ป่วยหลังได้รับการรักษาและมีทีม Care Giver ติดตามช่วยเหลือผู้ป่วยให้สามารถดำเนินชีวิตได้ตามศักยภาพทั้งด้านร่างกาย และ จิตใจและ 5) บทบาทด้านการคุ้มครองผู้บริโภคได้มีการสุ่มตรวจร้านค้าและอาหารริมทางโดยรพ.สต.ประสานกับสำนักงานสาธารณสุขอำเภอ และ อสม. และจัดอบรมผู้ประกอบการร้านค้า

2. แนวทางการพัฒนาบทบาททั้ง 5 ด้าน คือ 1) ด้านการส่งเสริมสุขภาพ ควรจะสำรวจความต้องการของประชาชนและจัดโครงการให้ตรงตามความต้องการ รวมถึงการจัดกิจกรรมรณรงค์การส่งเสริมสุขภาพด้านต่าง ๆ 2) ด้านการป้องกันและควบคุมโรค รพ.สต. ควรจะให้มีการประสานงานระหว่างภาคส่วนต่าง ๆ อย่างมีประสิทธิภาพ โดยการนำเทคโนโลยีมาใช้ในการแจ้งข่าวประสานงานให้ได้รับข้อมูลได้อย่างรวดเร็วขึ้น 3) ด้านการรักษาพยาบาล รพ.สต. ควรเสนออัตราค่าล้างบุคคลากรที่ รพ.สต.ยังขาดแคลน รวมถึงการของบประมาณเพื่อจัดสร้างอาคารและจัดซื้อวัสดุครุภัณฑ์ที่จำเป็นให้เพียงพอต่อการให้บริการ 4) ด้านการฟื้นฟูสุขภาพ ควรมีการจัดอบรมเพิ่มศักยภาพภาคีเครือข่ายให้สามารถฟื้นฟูและดูแลผู้ป่วยได้ครอบคลุมและมีคุณภาพมากขึ้น และ 5) ด้านการคุ้มครองผู้บริโภค รพ.สต. ควรจะมีการจัดอบรมเครือข่ายคุ้มครองผู้บริโภค ได้แก่ กลุ่ม อสม. อย. น้อย ผู้นำชุมชน กลุ่มแม่บ้าน เจ้าหน้าที่ที่มีความรู้ความเข้าใจ สามารถตรวจสอบผลิตภัณฑ์ได้ และควรให้มีการสำรวจร้านค้าชุมชน ตรวจสอบผลิตภัณฑ์

ให้ทั่วถึงและครอบคลุมมากกว่านี้ เพื่อให้ได้ข้อมูลที่เป็นจริงมากที่สุดเพื่อจะได้นำมาจัดการได้ ถูกทาง

สรุป

บทบาทของโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบลบ้านบ่อทราย อำเภอป่าพะยอม จังหวัดพัทลุง ได้วางหลักการดูแลประชาชนในความรับผิดชอบใน 5 ด้าน คือ 1. การส่งเสริมสุขภาพ 2. การป้องกันโรค และการควบคุมโรค 3. การรักษาพยาบาล 4. การฟื้นฟูสุขภาพ และ 5. การคุ้มครองผู้บริโภค

สรุปได้ว่า บทบาทสำคัญของโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบลบ้านบ่อทราย ได้มีหลักการบริหารจัดการในการเข้าไปมีส่วนร่วมกับชุมชนในการส่งเสริม สนับสนุนให้ประชาชนได้เข้าถึงการดูแลสุขภาพของตนเอง พร้อมกับส่งเสริมกิจกรรมต่าง ๆ เพื่อให้ชุมชนได้มีความสามัคคี และร่วมกลุ่มกันทำกิจกรรม ทำให้ชุมชนเกิดความเข้มแข็ง ห่างไกลจากโรคร้ายต่าง ๆ มีผลดีต่อสุขภาพต่อไป

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะที่ได้จากการวิจัย จากผลการวิจัยที่พบว่า รพ.สต.บ้านบ่อทราย พบปัญหาอยู่บ้างในการให้ความร่วมมือกับกิจกรรม หรือโครงการที่รพ.สต. กำหนดขึ้น มีคนบางกลุ่มที่มีทัศนคติเป็นลบในการจัดการสุขภาพ จึงควรมีการสร้างเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชนในด้านสุขภาพ ได้แก่ การมีส่วนร่วมของทั้งเจ้าหน้าที่ ผู้ป่วย ญาติ และชุมชน องค์กรอื่น ๆ ในพื้นที่รับผิดชอบของ รพ.สต.บ้านบ่อทราย เพื่อจะทำให้มีโอกาสร่วมพัฒนาสุขภาพให้มากขึ้น จากผลการวิจัยที่พบว่า เจ้าหน้าที่ อสม. และประชาชนบางกลุ่มขาดความรู้ความเข้าใจในการจัดการสุขภาพไม่ครอบคลุมทุกด้าน จึงควรมีการจัดอบรมบทบาทในการจัดการสุขภาพทั้ง 5 ด้าน ให้กับเจ้าหน้าที่ และ อสม. รวมไปถึงประชาชนให้มีความรู้ความสามารถในการจัดการสุขภาพให้มากขึ้น และจากผลการวิจัยที่พบว่า การส่งเสริมสุขภาพของ รพ.สต.บ้านบ่อทราย ยังคงมีการให้บริการด้านต่าง ๆ ที่ยังคงรูปแบบเดิม ๆ อยู่บ้าง จึงควรมีการปรับเปลี่ยนการจัดบริการด้านสาธารณสุขเช่น การจัดให้มีบริการที่มุ่งเน้น ทางด้านการส่งเสริมสุขภาพเพิ่มขึ้น หลากหลายขึ้น

2. ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป ผู้วิจัยเห็นว่าควรที่จะมีการศึกษาในลักษณะเดียวกันกับรพ.สต.ในเขตพื้นที่อื่น ๆ เพื่อให้ได้ข้อมูลในภาพรวมเกี่ยวกับบทบาทการจัดการสุขภาพแบบบูรณาการ ซึ่งจะนำไปสู่การกำหนดเป้าหมาย และแนวทางที่จะใช้วางแผนในการพัฒนาบทบาทของรพ.สต.ควรมีการศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อบทบาทการจัดการสุขภาพชุมชนแบบบูรณาการ เพื่อสามารถนำมาปรับปรุงแก้ไขบทบาทแต่ละด้านของรพ.สต.ต่อไปและควรมีการ

สัมภาษณ์กลุ่มผู้ให้ข้อมูลให้มากกว่านี้เพื่อที่จะได้ข้อมูลที่หลากหลายสามารถนำไปพัฒนา
บทบาทการจัดการสุขภาพชุมชนได้ดียิ่งขึ้น

เอกสารอ้างอิง

ขนิษฐา นันทบุตร. (2553). *ระบบการดูแลสุขภาพชุมชน: กระบวนการทำงานร่วมกันของ 3
ระบบใหญ่ในชุมชน*. นนทบุรี: บริษัท เดอะกราฟิก ซิสเต็มส์ จำกัด.

นิธิวัธ เหลี่ยมปาน. (2555). ความคาดหวังของผู้รับบริการต่อคุณภาพบริการในโรงพยาบาล
ส่งเสริมสุขภาพตำบล จังหวัดตรัง. ใน *วิทยานิพนธ์วิทยาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชา
การจัดการระบบสุขภาพ*. มหาวิทยาลัยทักษิณ.